

รูปแบบการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน)
วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
Model of Religious Property Management (Land) at Wat Sai Mun
Muang, Phra Singh Sub-District, Mueang Chiang Mai District,
Chiang Mai Province

¹โชติกา พลศักดิ์ และ ²อุเทน ลาพิงค์

¹Chotika Phalasak and ²Uten Laping

¹²มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ประเทศไทย

¹²Mahamakut Buddhist University, Thailand

¹Corresponding Author's E-mail: chotika30@gmail.com

¹Tel. 094-365-3562

Received January 27, 2026; Revised March 11, 2026; Accepted March 14, 2026

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) 2) เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการศาสนสมบัติ 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร สัมภาษณ์เชิงลึก วิเคราะห์โดยวิธีการพรรณนา

ผลการวิจัยพบว่า 1) การบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง จัดทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างเป็นระบบ โปร่งใส และถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้วัดมีรายได้มั่นคง พัฒนากิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ ผู้เช่าได้รับความมั่นคงด้านสิทธิการอยู่อาศัยและลดข้อพิพาทในชุมชน การนำหลักพุทธธรรม ได้แก่ พรหมวิหาร 4 สาราณียธรรม 6 และสัปปุริสธรรม 7 มาใช้ในการบริหาร ยังเสริมสร้างความสามัคคีและภาพลักษณ์ที่ดีของวัดในฐานะศูนย์กลางความยุติธรรมและความร่วมมือของชุมชน 2) ปัญหาหลักคือการขาดความรู้ความเข้าใจเรื่องกฎหมายและระเบียบการใช้ที่ดิน จึงเกิดความขัดแย้งและความไม่ชัดเจนในการจัดการ แม้มีการแก้ไขด้วยการทำสัญญาเช่าที่ถูกต้องตามกฎหมาย ได้รับความช่วยเหลือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ แต่กระบวนการดังกล่าวยังพบอุปสรรคจากการต่อต้านและความล่าช้าในการดำเนินการ 3) แนวทางการบริหารจัดการควรมุ่งเน้นพัฒนาความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง ผ่านการอบรมบุคลากรและการจัดทำสัญญาเช่าที่ชัดเจนโปร่งใส สร้างความร่วมมือและป้องกันความขัดแย้งระหว่างวัดกับชุมชน โดยใช้หลักธรรมในการบริหารเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืน พร้อมทั้งให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่เป็นที่ปรึกษา เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการบริหารจัดการให้มีมาตรฐานและโปร่งใสมากยิ่งขึ้น

คำสำคัญ: การบริหารจัดการ; ศาสนสมบัติ; วัดทรายมูลเมือง

Abstract

The purpose of this article was: 1) to study the management of religious property (land); 2) to propose guidelines for the management of religious property at Wat Sai Mun Mueang, Phra Sing Subdistrict, Mueang Chiang Mai District, Chiang Mai Province. This was a qualitative study, employing documentary research and in-depth interviews, with data analyzed through a descriptive method.

The research found that: 1) Wat Sai Mun Mueang manages its religious property (land) through systematic, transparent, and legally compliant lease agreements, providing stable income for effective development of Buddhist activities while giving tenants secure residency rights and reducing community disputes. Applying Buddhist principles—the Four Brahmavihara, Six Saraniyadhamma, and Seven Sappurisadhamma—has further strengthened unity and enhanced the temple's image as a center of justice and cooperation. 2) The main problem was insufficient knowledge of land-use laws and regulations, leading to conflicts and unclear management. Although addressed through legally valid lease agreements with assistance from the Chiang Mai Provincial Buddhism Office, the process still faced resistance and delays. 3) Management guidelines should focus on building legal knowledge through personnel training and clear, transparent lease agreements to foster cooperation and prevent conflicts between the temple and community, applying Buddhist principles to promote sustainable relationships. It was also recommended that the Chiang Mai Provincial Buddhism Office act as an advisor to improve efficiency, standards, and transparency in property management.

Keywords: Management; Temple properties; Wat Sai Mun Muang

บทนำ

วัดในพระพุทธศาสนาเป็นสถานที่ที่มีความสำคัญนับตั้งแต่ครั้งพุทธกาลจนถึงปัจจุบัน รูปแบบของวัดในระยะแรกมีลักษณะเป็นที่พักตามโคนไม้ หรือถ้ำ เป็นการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ เพื่อทำความเพียร ต่อมาพระพุทธเจ้าทรงอนุญาตให้มีอารามในพระพุทธศาสนา เพื่อให้เป็นที่อยู่อาศัยและประกอบศาสนกิจของพระสงฆ์ สำหรับประเทศไทย พระพุทธศาสนาเป็นสถาบันที่สำคัญสถาบันหนึ่ง การเกิดวัดขึ้นในประเทศไทยมีมูลเหตุเดียวกับการเกิดวัดขึ้นในสมัยพุทธกาล ชาวอินเดียเป็นผู้นำพระพุทธศาสนาเข้าไปทำการสั่งสอนให้แก่ชาวไทย เมื่อมีศาสนิกชนมากพอสมควรแล้วก็ได้ไปขอพระบรมสารีริกธาตุและคณะสงฆ์มาจากอินเดีย แล้วสร้างพุทธเจดีย์ที่บรรจุพระบรมธาตุ ผู้ศรัทธาที่ประสงค์จะบวชก็ขอบรรพชาอุปสมบทต่อพระสงฆ์ที่มาจากอินเดีย จึงเกิดการสร้างวัดและสังฆมณฑลขึ้น มีการบริหารกิจการพระศาสนาตามมาภายหลัง (พระครูชัยพัฒนาทร, 2564)

พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม มาตรา 31 ระบุว่า วัดมีสองอย่าง (1) วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา (2) สำนักสงฆ์ ให้วัดมีฐานะเป็นนิติบุคคล เจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัด ในกิจการทั่วไป มาตรา 37 ระบุว่า เจ้าอาวาสมีหน้าที่ (1) บำรุงรักษาวัด จัดกิจการและศาสนสมบัติของวัดให้เป็นไปด้วยดี มาตรา 33 ระบุความหมายของที่ดินและที่ซึ่งขึ้นต่อวัด ไว้ดังนี้ (1) ที่วัด คือที่ซึ่งตั้งวัดตลอดจนเขตของวัดนั้น (2) ที่ธรณีสงฆ์ คือที่ซึ่งเป็นสมบัติของวัด (3) ที่กัลปนา คือที่ซึ่งมีผู้อุทิศแต่ผลประโยชน์ให้วัดหรือ

พระศาสนา ซึ่งกฎกระทรวงการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติวัด พ.ศ. 2564 ได้กำหนดวิธีการดูแลรักษาและจัดการไว้แตกต่างกัน เจ้าอาวาสในฐานะผู้แทนวัด จำเป็นต้องมีความรู้ความเข้าใจในวิธีการดังกล่าว

แม้ว่าการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดจะเป็นหน้าที่โดยตรงของเจ้าอาวาส แต่หากปราศจากความร่วมมือและการอุปถัมภ์ของพุทธบริษัทและรัฐ ก็อาจทำให้การบริหารจัดการไม่ประสบความสำเร็จได้ โดยเฉพาะในสภาพสังคมปัจจุบัน ซึ่งมีการขยายตัวของเมือง มูลค่าที่ดินที่สูงขึ้น กรณีวัดทรายมูลเมืองจังหวัดเชียงใหม่ เป็นตัวอย่างที่สะท้อนให้เห็นถึงปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดินวัดโดยขาดสัญญาที่ถูกต้องตามกฎหมาย และการต่อต้านจากชุมชนเมื่อมีการปรับปรุงระบบการจัดการให้เป็นไปตามระเบียบ ดังนั้น การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการศาสนสมบัติวัดในกรณีดังกล่าว จึงมีความสำคัญทั้งในเชิงวิชาการและเชิงปฏิบัติ เพื่อทำความเข้าใจแนวคิด ปัญหา อุปสรรค และแนวทางพัฒนาการบริหารจัดการศาสนสมบัติให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อพระพุทธศาสนา ชุมชน และสังคมไทยอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อวิเคราะห์ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
3. เพื่อนำเสนอแนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีรายละเอียดของขั้นตอนการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาเอกสาร (Document Research) เป็นการศึกษาจากพระไตรปิฎก การรวบรวมแนวคิดทฤษฎี รายงานจากเอกสารต่างๆ ดังนี้
 - 1.1 ศึกษาพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย และแนวคิดทฤษฎี
 - 1.2 ศึกษาข้อมูลพื้นฐานศึกษาและสภาพปัจจุบันของวัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
2. การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบบเจาะจง ผู้วิจัยดำเนินการศึกษาโดยการกำหนดแนวทางการสัมภาษณ์ ดังนี้
 - 2.1 สัมภาษณ์การบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
 - 2.2 สัมภาษณ์ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
 - 2.3 สัมภาษณ์แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

จากหัวข้อดังกล่าวข้างต้น ผู้วิจัยจะอธิบายขั้นตอนการทำวิจัย ดังนี้ โดยการเตรียมเข้าสู่สนามวิจัยเพื่อค้นหาข้อมูลด้วยการเตรียมความพร้อมทางด้านองค์ความรู้ของผู้วิจัย มีการเตรียมเครื่องมือในการทำวิจัยเชิงคุณภาพด้วยแบบสัมภาษณ์ รวมทั้งวัสดุ อุปกรณ์ สำหรับภาคสนาม เช่น เทปบันทึกเสียงหรือ เครื่อง

อัดเสียง กล้องถ่ายรูป คอมพิวเตอร์ ไดรฟ์บันทึกข้อมูล เป็นต้น โดยก่อนลงสนามจริงเพื่อนัดหมายขอสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้สำรวจพื้นที่เพื่อดูบริบทของพื้นที่ในการทำวิจัย โดยลงไปพื้นที่เพื่อไปศึกษา

ประชากรที่ศึกษา คือ ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ได้แก่

กลุ่มที่ 1 เจ้าอาวาสวัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ ไวยาวัจกรวัดทรายมูลเมือง คณะกรรมการวัดทรายมูลเมือง จำนวน 5 รูป/คน

กลุ่มที่ 2 เจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 2 รูป

กลุ่มที่ 3 ข้าราชการสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 คน

กลุ่มที่ 4 ประชาชนทั่วไป จำนวน 2 คนโดยเลือกแบบเจาะจง รวมทั้งหมดจำนวน 12 รูป/คน

ผู้วิจัยได้ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้ที่มีบทบาทและเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ทั้งผู้ที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษา และผู้ที่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ที่ศึกษาแต่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงในฐานะเจ้าคณะผู้ปกครองสงฆ์ และเจ้าหน้าที่บ้านเมืองที่มีหน้าที่ปฏิบัติตามระเบียบหรือกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการศาสนสมบัติวัด แล้วนำข้อมูลมาวิเคราะห์เชิงพรรณนา (Descriptive Analysis) โดยเชื่อมโยงให้เห็นความสัมพันธ์ในแง่ต่างๆ ตามความเป็นจริงซึ่งเป็นการวิเคราะห์ออกมาในรูปเชิงพรรณนา และได้จัดหมวดหมู่ในประเด็นตามวัตถุประสงค์ของการวิจัยที่ตั้งไว้ ดังต่อไปนี้

1. การบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
2. ปัญหาและอุปสรรคของการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
3. แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ของวัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

ผลการวิจัย

1. การบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

จากการวิจัยพบว่า

1.1 การปรับเปลี่ยนการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) มาเป็นการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินวัด ช่วยให้วัดมีเอกสารสัญญาเช่าที่ถูกต้องตามกฎหมาย ซึ่งไม่เพียงแต่ทำให้วัดมีรายได้ที่มั่นคงและตรวจสอบได้จากการชำระค่าเช่าเท่านั้น

1.2 สามารถนำเงินส่วนนี้มาใช้ในการพัฒนาวัด จัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังช่วยป้องกันการบุกรุกที่ดินวัดโดยไม่ชอบด้วยกฎหมาย และสร้างความชัดเจนในการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่เป็นศาสนสมบัติของวัด อีกทั้งยังสะท้อนถึงการบริหารจัดการที่มีความโปร่งใสและมีระบบระเบียบที่สามารถตรวจสอบได้ ซึ่งถือเป็นตัวอย่างที่ดีให้แก่วัดอื่นๆ ในจังหวัดเชียงใหม่ และเป็นแนวทางในการปรับปรุงการจัดการศาสนสมบัติวัดให้มีความเป็นระเบียบมากขึ้นในอนาคตการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย เป็นแนวทางสำคัญที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งวัดและผู้เช่าอย่างเป็นรูปธรรม ผู้เช่าได้รับความมั่นคงในสิทธิการอยู่อาศัย ลดความกังวลเรื่องการถูกขับไล่ และสามารถวางแผนชีวิตและการประกอบอาชีพได้อย่างมั่นใจ ในขณะเดียวกัน วัดสามารถบริหารจัดการที่ดินอย่างมีระบบ โปร่งใส มีบัญชีรายรับรายจ่ายชัดเจน และได้รับความร่วมมือจากชุมชนมากขึ้น การมีสัญญาเช่ายังส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดกับชาวบ้าน ลดข้อพิพาท และสร้างจิตสำนึกร่วมในการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา

1.3 การบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ได้ยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน คือ หลักพรหมวิหาร 4 (ธรรมเครื่องอยู่ของพรหม) หลักธรรมนี้เป็นเครื่องมือในการสร้างความสัมพันธ์ ที่ดีและความเป็นปึกแผ่นในสังคม ได้แก่ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา โดยเน้นความเข้าใจ เห็นใจ และการแก้ไขปัญหาอย่างสันติ ไม่ใช้ความรุนแรงในการจัดการกับผู้อยู่อาศัย รวมถึงการเจรจาบนพื้นฐานของ ความเมตตาและกฎหมาย หลักสาราณียธรรม 6 (ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความระลึกถึงกัน) หลักธรรมนี้เป็นการสร้างความสมัครสมานสามัคคีในหมู่คณะ ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวัดได้ และหลักสัปปริสธรรม 7 (ธรรมของสัตบุรุษ) ซึ่งสะท้อนคุณธรรมของผู้บริหารจัดการศาสนสมบัติอย่างแท้จริง

1.4 การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมือง โดยการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างเป็นระบบ สะท้อนถึงการใช้นำทางที่มีความโปร่งใสและถูกต้องตามกฎหมาย ช่วยให่วัดมีรายได้ที่มั่นคงและสามารถพัฒนาวัดและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังส่งผลดีต่อผู้เช่าโดยให้ความมั่นคงในสิทธิการอยู่อาศัยและช่วยลดข้อพิพาทในชุมชน การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พรหมวิหาร 4 สาราณียธรรม 6 และสัปปริสธรรม 7 ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและภาพลักษณ์ที่ดีให้กับวัดในฐานะศูนย์กลางของ ความยุติธรรมและความร่วมมือในชุมชน

2. ปัญหาและอุปสรรคการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

จากการวิจัยพบว่า

2.1 ปัญหาหลักคือการขาดความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับระเบียบกฎหมายในการจัดการที่ดินวัด รวมถึงการใช้ประโยชน์จากที่ดินที่ไม่ถูกต้องตามระเบียบ ทั้งในส่วนของคณะกรรมการวัดและ ผู้ที่อาศัยในที่ดินวัด โดยก่อนปี พ.ศ. 2559 การใช้ที่ดินส่วนใหญ่เป็นการตกลงด้วยความเชื่อมโยงทางศรัทธา

2.2 ไม่มีสัญญาเช่าอย่างเป็นทางการ ทำให้เกิดความขัดแย้งในเรื่องสิทธิและหน้าที่

2.3 วัดขาดรายได้ที่มั่นคงและเป็นระบบ การแก้ไขปัญหาเริ่มต้นเมื่อเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันขอความช่วยเหลือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งช่วยให้มีการจัดระเบียบและทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แต่กระบวนการดังกล่าวต้องใช้เวลาและเกิดการต่อต้านจากผู้เช่าอยู่เดิม

2.4 ปัญหาการจัดการเอกสารสิทธิ์ที่ไม่ชัดเจน ทำให้ต้องมีการประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ อย่างต่อเนื่อง

อุปสรรคในการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ของวัดทรายมูลเมือง มีหลายปัจจัยที่มีผลกระทบต่อการดำเนินการ โดยหลักๆ คือ ความไม่เข้าใจในข้อกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องจากทั้งฝ่ายวัด, คณะกรรมการ, และผู้อยู่อาศัยในที่ดินวัด ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจผิดและการต่อต้านจากผู้ที่ต้องเสียค่าเช่าที่ดินแทนการถวายเงินบำรุงตามอริยาศัยในอดีต นอกจากนี้ยังมีขั้นตอนการดำเนินการที่ซับซ้อนและใช้เวลานาน ทำให้กระบวนการจัดทำสัญญาเช่าล่าช้าและไม่ราบรื่น อีกทั้งการขาดบุคลากรที่มีความรู้ในด้านกฎหมายและการบริหารจัดการทรัพย์สินภายในวัด ยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการแก้ปัญหานี้ แม้จะมีความช่วยเหลือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ในการชี้แจงและให้คำแนะนำ แต่กระบวนการดังกล่าวยังคงใช้เวลานานและพบความต้านทานจากผู้ที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงระบบการเช่าที่ดิน

การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมืองเผชิญกับปัญหาหลักจากการขาดความเข้าใจในกฎหมายและระเบียบการใช้ที่ดิน ทำให้เกิดความขัดแย้งและปัญหาการจัดการที่ดินที่ไม่มีความชัดเจน ก่อนการแก้ไขปัญหาผ่านการทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจาก

สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ แต่กระบวนการดังกล่าวยังเผชิญกับอุปสรรคจากการต่อต้านและความล่าช้าในการดำเนินการ

3. แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

จากการวิจัยพบว่า

3.1 แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ของวัดทรายมูลเมือง เน้นการพัฒนาศักยภาพของบุคลากรวัดในการเข้าใจและปฏิบัติตามกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องอย่างถูกต้อง โดยการอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับระเบียบ กฎหมาย

3.2 การบริหารจัดการทรัพย์สินอย่างสม่ำเสมอ เช่น การจัดทำเอกสารสัญญาให้ชัดเจน โปร่งใส \สามารถตรวจสอบได้ เพื่อให้การดำเนินงานมีความโปร่งใสและยั่งยืน นอกจากนี้ยังเน้นการสื่อสารที่ดีและสร้างความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนและผู้เช่า เพื่อป้องกัน ความขัดแย้งที่อาจเกิดขึ้น การแต่งตั้งคณะกรรมการและไวยาวัจกรตามระเบียบเป็นสิ่งสำคัญในการช่วยเหลือเจ้าอาวาสในการบริหารจัดการ โดยยึดหลักมนุษยสัมพันธ์และความร่วมมือ เพื่อให้การดำเนินการเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและลดปัญหาความไม่เข้าใจระหว่างวัดและชุมชน

3.3 แนวทางหลักที่ผู้เช่าควรปฏิบัติตามคือการเคารพและปฏิบัติตามสัญญาเช่าที่ได้ตกลงกันไว้ อย่างเคร่งครัด รวมถึงการร่วมมือกับทางวัดในการดูแลรักษาพื้นที่และกิจกรรมต่างๆ ของวัดเพื่อรักษาความเรียบร้อยและความศักดิ์สิทธิ์ของพื้นที่วัด โดยหลายท่านเน้นการทำความเข้าใจบทบาทและหน้าที่ระหว่างผู้เช่ากับบุคลากรของวัดอย่างสม่ำเสมอและสุภาพ นอกจากนี้ การปลูกฝังจิตสำนึกความเป็นเจ้าของร่วมในการดูแลรักษาที่ดินและความเป็นธรรมในทุกกระบวนการการบริหารจัดการยังเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมความร่วมมือและการอยู่ร่วมกันในสังคมได้อย่างยั่งยืน การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างวัดและผู้เช่า จึงเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหารจัดการศาสนสมบัติให้มีประสิทธิภาพและสอดคล้องกับหลักธรรมทางศาสนา

3.4 ข้อเสนอแนะต่อการปฏิบัติงานของส่วนราชการ โดยเฉพาะสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ มีจุดเน้นร่วมกันคือการทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาด้านกฎหมายและระเบียบแก่วัด พร้อมทั้งให้ความช่วยเหลืออย่างใกล้ชิดในทุกขั้นตอนของการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ไม่ว่าจะเป็นการให้คำปรึกษา การอบรมเจ้าอาวาส ไวยาวัจกร และคณะกรรมการวัด การประสานงานกับหน่วยงานอื่น เช่น สำนักงานที่ดิน รวมถึงการพัฒนาเครื่องมือ เช่น ฐานข้อมูลผู้เช่า เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใส ผู้ให้สัมภาษณ์บางรายเสนอให้ใช้แนวทางเชิงจิตวิทยาและความเมตตาควบคู่กับการบังคับใช้กฎหมายอย่างเหมาะสม โดยเน้นการป้องกันปัญหาและลดความขัดแย้งกับชาวบ้าน ทั้งนี้ ข้อเสนอทั้งหมดสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นในการมีระบบบริหารจัดการที่เป็นมาตรฐาน โปร่งใส และยึดหลักธรรมาภิบาล เพื่อส่งเสริมความยั่งยืนระหว่างวัดกับชุมชน

แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมืองมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้และความเข้าใจในกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องผ่านการอบรมบุคลากรและการทำสัญญาเช่าที่ชัดเจน โปร่งใส เพื่อสร้างความร่วมมือและป้องกันความขัดแย้งระหว่างวัดและชุมชน โดยมีการใช้หลักธรรมในการบริหารเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการให้มีมาตรฐานและโปร่งใส

อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบล พระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” ผู้วิจัยอภิปรายผลได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมืองสะท้อนถึงการใช้แนวทางที่มีความโปร่งใสและถูกต้องตามกฎหมาย โดยการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างเป็นระบบ ช่วยให้วัดมีรายได้ที่มั่นคงและสามารถพัฒนาวัดและกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังส่งผลดีต่อผู้เช่าโดยให้ความมั่นคงในสิทธิการอยู่อาศัยและช่วยลดข้อพิพาทในชุมชน การใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พรหมวิหาร 4 สาราณียธรรม 6 และสัปปริสธรรม 7 ยังช่วยเสริมสร้างความสามัคคีและภาพลักษณ์ที่ดีให้กับวัดในฐานะศูนย์กลางของความยุติธรรมและความร่วมมือในชุมชน สอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระมหาคำพันธ์ ปากโร และคณะ, 2556) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา” ซึ่งได้ระบุว่า หลักธรรมเพื่อการจัดการที่ดินวัดในพระพุทธศาสนามี 2 อย่าง คือ หลักธรรมสำหรับผู้ปกครองวัด และหลักธรรมสำหรับผู้มีส่วนร่วม ส่วนการจัดการที่ดินของวัด มีปัญหาเรื่องที่ดินวัดในจังหวัดอุบลราชธานี คือ กรณีเช่าที่ดินวัดของวัดหลวง กรณียกที่ดินวัดร้างของวัดป่าพระพิฆเนศวร และกรณีนำที่ดินวัดไปจัดสรรประโยชน์ของวัดด้ามพร้า ซึ่งทั้งหมดแก้ปัญหาเรื่องที่ดินวัดด้วยความความเมตตาและกรุณา ผ่านการประนีประนอมเป็นหลักสำคัญ และงานวิจัยของ (ฤติมาศ พรหมอารักษ์ และคณะ, 2564) ซึ่งได้ศึกษาเรื่อง “แนวทางการจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม” พบว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการจัดการศาสนสมบัติของวัด คือ การบริการเชิงสงเคราะห์ประชาชนตามหลักพระพุทธศาสนา การควบคุมตรวจสอบให้เกิดการจัดการศาสนสมบัติต่อความต้องการทุกภาคส่วน การแต่งตั้งบุคลากรที่ดูแลรักษาและดำเนินการเป็นการดึงบุคคลเข้าช่วยเหลืองานจัดการ ศาสนสมบัติวัดของเจ้าอาวาส และงานวิจัยของ (พระปลัดศานิตย์ นิจจุณ และคณะ, 2563) ซึ่งได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการศาสนสมบัติเชิงบูรณาการของวัดในเขตตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” พบว่า ในภาพรวม การจัดการศาสนสมบัติเชิงบูรณาการของวัด ให้ความสำคัญกับการจัดการศาสนสมบัติวัดตามกฎหมาย การดูแลวัดและศาสนสมบัติวัดของผู้ปฏิบัติหน้าที่แทนการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดที่มีพระสงฆ์

2. การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมืองเผชิญกับปัญหาหลักจากการขาดความเข้าใจในกฎหมายและระเบียบการใช้ที่ดิน ทำให้เกิดความขัดแย้งและปัญหาการจัดการที่ดินที่ไม่มีความชัดเจน ก่อนการแก้ไขปัญหาผ่านการทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างถูกต้องตามกฎหมาย แม้ว่าจะได้รับความช่วยเหลือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ แต่กระบวนการดังกล่าวยังเผชิญกับอุปสรรคจากการต่อต้านและความล่าช้าในการดำเนินการ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระครูโสภณธำรงกิตติ วรสิทธิ์ เจริญพุ่ม และคณะ, 2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการวัดอย่างมีประสิทธิภาพของคณะสงฆ์ ภาค 15” พบว่า ปัญหาและอุปสรรคของการจัดการวัด ได้แก่ การจัดการการเงินและการบัญชี การบริหารจัดการดูแลทรัพย์สินและศาสนสมบัติของวัด การจัดการการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และการปกครอง และงานวิจัยของ (พระปลัดศานิตย์ นิจจุณ และคณะ, 2563) ได้ศึกษาเรื่อง “การจัดการศาสนสมบัติเชิงบูรณาการของวัดในเขต ตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี” ในส่วนของปัญหาการจัดการศาสนสมบัติเชิงบูรณาการของวัดที่พบมากที่สุด คือ พระสงฆ์ในเขตพื้นที่และญาติโยมไม่ร่วมมือกัน ทศนคติของทั้งพระสงฆ์และผู้ที่เกี่ยวข้องไม่ตรงกัน และพระสงฆ์ยังเข้าใจกฎหมายเกี่ยวกับการจัดการศาสนสมบัติไม่ตรงกัน ทำให้เกิดความผิดพลาด นอกจากนี้ ยังพบว่าการจัดการและการบริหารศาสนวัตุนั้น จะเน้นไปที่กฎหมายทางคณะสงฆ์ หรือเป็นไปตามข้อบังคับที่กำหนดไว้ ส่วนมากจะให้ไวยาวัจจร หรือผู้ที่เกี่ยวข้องมาดำเนินการและรับทราบตามที่กำหนดไว้

3. แนวทางการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดทรายมูลเมืองมุ่งเน้นการพัฒนาความรู้และความเข้าใจในกฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้องผ่านการอบรมบุคลากรและการทำสัญญาเช่าที่ดินที่ชัดเจน โปร่งใส เพื่อสร้างความร่วมมือและป้องกันความขัดแย้งระหว่างวัดและชุมชน โดยมีการใช้หลักธรรมในการบริหารเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีและยั่งยืน นอกจากนี้ยังมีข้อเสนอให้สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาและเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการให้มีมาตรฐานและโปร่งใส สอดคล้องกับกับงานวิจัยของ (พระภาวัช โชติวโร และคณะ, 2562) ได้ศึกษาเรื่อง “การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดสมุทรปราการ” ได้วิเคราะห์รูปแบบการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดสมุทรปราการในด้านการวางแผน พระสังฆาธิการเชิญคณะกรรมการของวัดและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งประชาชนในชุมชนมาร่วมประชุมเพื่อปรึกษาหารือในเรื่องการจัดทำแผนการดำเนินการในเรื่องของการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดให้เป็นรูปธรรม ด้านการจัดองค์กร พระสังฆาธิการมีการจัดตั้งคณะกรรมการอำนวยการและคณะกรรมการดำเนินการ โดยการจัดโครงสร้างการทำงานอย่างเป็นระบบ มีการมอบหมายงานให้พระสงฆ์หรือฆราวาสที่มีความรู้ความถนัดเข้ามาช่วยแบ่งเบาภาระในการทำงาน โดยมีเจ้าอาวาสเป็นประธาน เพื่อทำหน้าที่การดำเนินการและควบคุมให้มีการจัดการตามแผนที่วางไว้ ด้านการบังคับบัญชาและสั่งการพระสังฆาธิการทำหน้าที่ในการอำนวยการ สั่งการให้บุคลากรที่ได้รับการแต่งตั้งปฏิบัติหน้าที่อย่างถูกต้องและบรรลุเป้าหมายที่กำหนด ด้านการประสานงานพระสังฆาธิการมีการประสานความร่วมมือกับคณะกรรมการของวัด หน่วยงานราชการ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และประชาชนในชุมชน โดยการแจ้งข้อมูลข่าวสารต่างๆ ให้ทราบ ประสานในเรื่องของการขอรับการสนับสนุนงบประมาณจากหน่วยงานต่างๆ ด้านการควบคุมพระสังฆาธิการทำหน้าที่ในการกำกับดูแลการจัดการศาสนสมบัติให้ถูกระเบียบปฏิบัติทั้งในแง่ของกฎหมาย ระเบียบของมหาเถรสมาคม งบประมาณและการดำเนินการในเรื่องอื่นๆ ด้วยการตั้งคณะกรรมการผู้ที่มีความชำนาญทำหน้าที่ในการศึกษาและตรวจสอบข้อเท็จจริง เพื่อให้สามารถจัดการศาสนสมบัติได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

1) นำเสนอแนวทางการพัฒนาระบบฐานข้อมูลและเทคโนโลยีในการบริหารจัดการศาสนสมบัติในวัด เพื่อศึกษาและพัฒนาระบบฐานข้อมูลหรือเทคโนโลยีใหม่ๆ ที่สามารถช่วยในการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัด เช่น การใช้ซอฟต์แวร์จัดการที่ดิน การเก็บข้อมูลผู้เช่า และการทำบัญชีรายรับรายจ่ายที่โปร่งใส เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพและความโปร่งใสในการบริหารจัดการ

2) นำเสนอแนวทางการพัฒนาหลักสูตรการอบรมและการฝึกอบรมบุคลากรของวัดในด้านกฎหมายและการบริหารจัดการทรัพย์สิน เพื่อการเสริมสร้างความรู้ความเข้าใจในด้านกฎหมายและการบริหารจัดการที่ดินสามารถส่งเสริมการบริหารจัดการศาสนสมบัติที่มีความโปร่งใสและยั่งยืน

3) นำเสนอแนวทางการปรับปรุงและพัฒนาระบบการจัดการข้อมูลที่ดินและผู้เช่า เพื่อการสร้างระบบข้อมูลที่มีประสิทธิภาพจะทำให้การบริหารจัดการศาสนสมบัติสะดวกและมีความโปร่งใสมากยิ่งขึ้น

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

1) ควรศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและระเบียบการจัดการศาสนสมบัติของวัด เพื่อศึกษาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงกฎหมายและระเบียบในการจัดการศาสนสมบัติ (เช่น พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กฎกระทรวงการดูแลรักษาและจัดการศาสนสมบัติของวัด พ.ศ. 2564

และมติมหาเถรสมาคมที่เกี่ยวข้อง) ที่ส่งผลต่อการดำเนินการในวัดต่างๆ ในพื้นที่จังหวัดเชียงใหม่ โดยวิเคราะห์ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม เพื่อเข้าใจว่าการเปลี่ยนแปลงนี้ช่วยพัฒนาการจัดการวัดได้อย่างไร

2) ควรศึกษาเปรียบเทียบการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตเมืองและชนบท เพื่อเปรียบเทียบการบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตเมืองและชนบท ว่ามีลักษณะการดำเนินงานที่แตกต่างหรือไม่ ในแง่ของการมีส่วนร่วมของชุมชน การใช้กฎหมายและระเบียบที่เกี่ยวข้อง และการใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการจัดการ

องค์ความรู้

จากการศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการบริหารจัดการศาสนสมบัติ (ที่ดิน) วัดทรายมูลเมือง ตำบลพระสิงห์ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่” สามารถสรุปองค์ความรู้ได้ดังนี้

1. การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดมิใช่เพียงการจัดการทรัพย์สิน แต่เป็นกระบวนการทางสังคมที่เชื่อมโยง กฎหมาย ศาสนา และชุมชน เข้าด้วยกัน วัดในฐานะสถาบันทางสังคมจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรม (legitimacy) ผ่านความโปร่งใส ความถูกต้องตามกฎหมาย และการยึดหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา เพื่อรักษาความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ของวัดและความอยู่ดีมีสุขของชุมชน

2. การจัดการศาสนสมบัติตามกฎหมายอย่างเป็นระบบ โดยการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินวัดอย่างถูกต้องตามกฎหมาย มีเอกสารชัดเจน ตรวจสอบได้ ใช้ระบบการบริหารจัดการที่เป็นลายลักษณ์อักษร ลดการพึ่งพาความสัมพันธ์ส่วนบุคคล ส่งผลให้วัดมีรายได้ที่มั่นคง ขณะที่ผู้เช่ามีความมั่นคงในสิทธิ ลดข้อพิพาทในชุมชน

3. การบูรณาการหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการบริหาร โดยนำหลักพรหมวิหาร 4 (เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา) มาใช้ในการแก้ไขข้อขัดแย้ง ใช้หลักสาราณียธรรม 6 เพื่อสร้างความสามัคคีระหว่างพระสงฆ์ ผู้เช่า และชุมชน ยึดหลักสัปบุรสสน 7 เป็นกรอบจริยธรรมของผู้บริหารศาสนสมบัติ

4. การมีส่วนร่วมและการจัดการกรณีบูรณาการ โดยแต่งตั้งคณะกรรมการที่ประกอบด้วยพระสงฆ์ ฆราวาส และผู้มีความรู้เฉพาะด้าน เปิดพื้นที่ให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้เสียเข้าร่วมรับรู้และแสดงความคิดเห็น แบ่งหน้าที่ชัดเจน ลดการะจำอวาทส และเพิ่มประสิทธิภาพการทำงาน

5. การพัฒนาศักยภาพและความรู้ด้านกฎหมาย โดยจัดอบรมพระสังฆาธิการ ไวยาวัจกร และผู้เกี่ยวข้องเกี่ยวกับกฎหมายที่ดินและระเบียบคณะสงฆ์ ลดปัญหาความเข้าใจคลาดเคลื่อนที่นำไปสู่ความผิดพลาดในการบริหาร เสริมสร้างทัศนคติที่ตรงกันระหว่างพระสงฆ์และญาติโยม

6. บทบาทหน่วยงานภาครัฐในฐานะที่ปรึกษาทางสังคม สำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษา (facilitator) ไม่ใช่เพียงผู้กำกับดูแล สนับสนุนมาตรฐานการบริหารจัดการที่โปร่งใส ตรวจสอบได้ เป็นตัวกลางเชื่อมระหว่างวัด กฎหมาย และชุมชน

สรุป

วัดในพระพุทธศาสนามีบทบาทสำคัญมาแต่อดีต โดยพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 กำหนดให้เจ้าอาวาสมีหน้าที่ดูแลและบริหารศาสนสมบัติของวัด แต่ในสภาพสังคมปัจจุบันที่เมืองขยายตัวและที่ดินมีมูลค่าสูงขึ้น การบริหารจัดการมักประสบปัญหา ดังกรณีวัดทรายมูลเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ที่เคยขาดสัญญาเช่าที่ดินถูกต้องตามกฎหมายและเผชิญการต่อต้านจากชุมชน งานวิจัยนี้จึงศึกษาการบริหารจัดการ ปัญหา และแนวทางพัฒนา ศาสนสมบัติ (ที่ดิน) ของวัดทรายมูลเมือง วัดได้แก้ปัญหาด้วยการจัดทำสัญญาเช่าที่ดินอย่างเป็นระบบ โปร่งใส และถูกต้องตามกฎหมาย ทำให้มีรายได้มั่นคงและลดข้อพิพาทกับชุมชน อีกทั้งนำหลักพุทธธรรม เช่น พรหมวิหาร 4 สาราณียธรรม 6 และสัปปุริสธรรม 7 มาเสริมสร้างความสามัคคี ปัญหาหลักที่พบคือการขาดความรู้ความเข้าใจด้านกฎหมายที่ดิน ซึ่งนำไปสู่ความขัดแย้งและความล่าช้าในการดำเนินงาน แม้ได้รับความช่วยเหลือจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดเชียงใหม่ก็ตาม ดังนั้น แนวทางพัฒนาจึงควรเน้นการอบรมให้ความรู้ด้านกฎหมาย การจัดทำสัญญาที่ชัดเจน และการใช้หลักธรรมในการบริหาร เพื่อสร้างความร่วมมือและความสัมพันธ์ที่ยั่งยืนระหว่างวัดกับชุมชน

เอกสารอ้างอิง

- พระครูชัยพัฒนาทร. (2564). พัฒนาการของวัดในสังคมไทย. *วารสารวิทยาลัยนครราชสีมา (สาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์)*, 15(1), 319-333.
- พระครูโสภิตธำรงกิตติ วรสิทธิ เจริญพุทธ. (2562). การจัดการวัดอย่างมีประสิทธิภาพของคณะสงฆ์ภาค 15. *วารสารรัฐศาสตร์ปริทรรศน์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์*, 6(2), 277-298.
- พระปลัดศานิตย์ นิจจุณกุล และคณะ. (2563). การจัดการศาสนสมบัติเชิงบูรณาการของวัดในเขตตำบลบางม่วง อำเภอบางใหญ่ จังหวัดนนทบุรี. *วารสารรามคำแหง ฉบับบัณฑิตวิทยาลัย*, 3(1), 31-46.
- พระภาวัช โชติวิโร และคณะ. (2562). การบริหารจัดการศาสนสมบัติของวัดในจังหวัดสมุทรปราการ. *วารสารมจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์*, 8(1), 13-26.
- พระมหาคำพันธ์ ปภากร และคณะ. (2556). *การจัดการที่ดินของวัดในพระพุทธศาสนา* (รายงานวิจัย). สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 และที่แก้ไขเพิ่มเติม. (2505). (2505, 31 ธันวาคม). *ราชกิจจานุเบกษา*. เล่ม 79 ตอนที่ 115 ฉบับพิเศษ, หน้า 29.
- ฤดีมาศ พรหมอารักษ์ และคณะ. (2564). แนวทางการจัดการศาสนสมบัติของวัดในเขตตำบลในเมือง อำเภอเมืองนครพนม จังหวัดนครพนม. *Journal of Modern Learning Development*, 6(6), 53-66.